

Aspecte lexico-semantice ale discursului ideologic în spațiul politic românesc

Petru Ioan MARIAN

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România

Abstract: This article uses lexicometry to analyze the patterns of word usage in the discourses of left and right wing ideologies. Explicitly, we will verify the report according to which political self-identification is plain to see in language and is particularly obvious in a hackneyed vocabulary.

Keywords: discourse, political identity, lexical and semantic analysis.

Dreapta și stânga au desemnat în ultimele două secole dualitatea de pe scena politică. Norberto Bobbio (1996) consideră că, în ciuda faptului că peisajul politic modern este populat de mișcări cu o identitate doctrinară mai mult sau mai puțin clară, distincția între stânga și dreapta continuă să fie funcțională. Bobbio se referă la această distincție ca la o diadă ale cărei elemente antitetice acoperă întregul univers politic. În opinia sa, termenii corelativi *dreapta/stânga* își conservă validitatea și astăzi pentru că politica este prin natura sa antitetice, în ciuda faptului că, atunci când partidele se deplasează de la pura retorică la practică, această distincție ideologică nu reușește să se materializeze întotdeauna, ba chiar tinde să se dizolve sau să se confunde.

În plan normativ și empiric ideologia de stânga este antiindividualistă, preocupată de tema justiției sociale, de promovarea egalității, adepta unui stat puternic, pe când ideologia de dreapta se definește, prin opoziție, ca garanta individualismului, a proprietății, a unui stat minimal și a libertăților de orice natură. Proiectul lor de societate diferă în interpretările pe care le dau distincțiilor dintre public și privat, dintre libertatea pozitivă și cea negativă sau dintre drepturile pozitive și cele negative.

Teun van Dijk (1997) vorbește despre existența unor discursuri ideologice cu un mare grad de intenționalitate: comunicate, manifeste, sloganuri politice. Acesta este și cazul programelor politice care sunt structuri ideologice cu un

caracter doctrinar evident. Funcțiile lor esențiale sunt de conturare a identității ideologice a unui partid și de legitimare în fața electoratului. Programele politice reprezintă sinteza intereselor și așteptărilor unor grupuri sociale, în condiția în care partidele însele reprezintă vocea unei părți a populației. Concomitent, aceste platforme politice sunt gândite ca un coagulant al voinței politice a populației, articulând interesele difuze de la nivel individual într-o structură conceptuală coerentă ce va funcționa ca o conștiință de grup.

Vom aborda comparativ din perspectiva analizei discursului platformele program ale celor mai importante partide de stânga și de dreapta din spațiul politic românesc, Partidul Social Democrat (PSD) și Partidul Național Liberal (PNL), cu intenția de a urmări dacă există o corelație între orientarea doctrinară diferită și trăsăturile limbii.

Având în vedere că nivelul lexico-semantic este compartimentul cel mai mobil al unei limbi, aflându-se în strânsă legătură cu variabile extralingvistice de natură socială, culturală sau politică, ne propunem, în primă instanță, să verificăm, servindu-ne de instrumentele lexicometriei, tiparele preferințelor lexicale ale ideologiilor de stânga și de dreapta. Mai exact, vom proba ipoteza potrivit căreia orientarea doctrinară spre stânga sau spre dreapta spectrului politic a discursului se reflectă în polarizarea materiei lexicale în jurul unor axe ideologice, putându-se vorbi de un vocabular de stânga sau de dreapta caracterizat de o frazeologie și de mărci lexicale proprii.

Corpusul analizei noastre este alcătuit din programele politice ale celor două partide politice din care, pentru a crea condiții omogene de cercetare, am păstrat doar acele secțiuni tematice care se regăsesc în ambele secvențe discursive. Utilizând mijloace informatice și interogând frecvența aparițiilor unităților lingvistice în corpusul astfel constituit, am putut realiza un clasament al ocurențelor lexicale nominale specifice celor două programe politice. Anexăm în continuare rezultatele:

Tabelul 1. Primele 20 unități lexicale în programul politic al USL
Frecvența utilizării la 9000 de cuvinte

Numărul ocurențelor	Termenii
84	politică
55	cetățean
40	stat
36	economie
28	sărăcie
28	societate
22	obiectiv
20	viață
19	(cei) mulți
18	șanse
15	responsabilitate
15	reformă
14	oameni
11	dialog
10	parteneri
8	egalitate
5	libertate
4	justiție (socială)
4	consens
3	echitate

Tabelul 2. Primele 20 unități lexicale în programul politic al PNL
Frecvența utilizării la 9000 de cuvinte

Numărul ocurențelor	Termenii
152	stat
116	obiectiv
108	muncă
80	liberal
71	privat
58	drept
51	reformă
48	justiție
45	responsabilitate
43	individ
42	competiție
41	economie
41	eficiență

36	libertate
34	cost
29	societate
28	piață
26	capital
24	valoare
19	distribuire

Centralizarea și compararea datelor ne-au confirmat câteva așteptări și ne-au prilejuit o seamă de surprize. Așa cum ne așteptam, rezultatele studiului lexicometric au demonstrat că dreapta uzează de limbajul libertății și al drepturilor individuale, iar stânga „vorbește” limba solidarității și a drepturilor sociale. O surpriză a constat în reprezentarea extrem de scăzută în vocabularul PSD a unor concepte istorice care au consacrat ideologia de stânga în mentalul public: echitate, egalitate, clasă, redistribuire. Pare că social democrația autohtonă a renunțat la iluziile socialismului utopic al începuturilor, fundamentat pe încrederea nelimitată în forța rațiunii umane de a alimenta progresul social, devenind mai pragmatică, mai temperată sau doar mai prudentă în fixarea idealurilor sale. Nu aceeași este situația ideologiei liberale, a cărei paradigmă socială este în continuare construită în jurul viziunii unui stat minimal, neintervenționist, una dintre fantasmеle politice de care discursul lor doctrinar este încă foarte atașat.

Comparând cele două tabele care sintetizează spectrul lexical al PSD și PNL, constatăm atât o serie de suprapuneri (termeni care se regăsesc în paradigma ideologică a ambelor partide), dar și o serie de paralelisme (termeni care se regăsesc exclusiv în paradigma ideologică a unui partid). Ocurențele proprii doar unei serii discursive, sau cele suprareprezentate într-un program politic și subreprezentate într-altul, reprezintă nucleul doctrinar prin care o mișcare se individualizează pe scena politică. Vocabularul reflectă prioritățile unei comunități lingvistice, conceptele verbalizate cel mai des exprimând preocupările sale capitale. Prin lexicalizare, înțelegem ca proces de codificare lingvistică a unor concepte, universul ideologic al grupului se materializează discursiv. Astfel, discursul de stânga își recrutează repertoriul lexical din sfera socialului: „egalitate”, „echitate”, „clasă”, „sărăcie”, „(cei) mulți”, iar discursul liberal e caracterizat de o infuzie a termenilor din registrul economic, financiar-contabil: „capital”, „cost”, „piață”, „contract”, „valoare (adăugată)”. Coloratura ideologică a vocabularului se manifestă cel mai vizibil prin supralexicalizarea unor arii ale experienței sociale. Furnizarea de către PSD a unui număr mare de termeni sinonimi sau parțial sinonimi pentru a desemna dificultățile economice și sociale experimentate de reprezentanții bazinului lor electoral: „greutățile”, „nevoile”, „precaritatea”, „degradarea” sau utilizarea de către PNL a unei palete lexicale generoase pentru a-i numi pe campionii tranziției: „cei puternici”, „cei cu inițiativă”, „cei care reușesc”, „cei care câștigă” reprezintă alegeri simptomatice pentru angajamentul lor ideologic.

Prin selecțiile lexicale sistematice pe care fiecare partid le face, acesta se autodefinește, legitimându-se în fața prezumtivilor votanți, și, concomitent, își segmentează și își definește electoratul. Partidul „celor mulți” se opune partidului „întreprinzătorilor”:

Avem răspunsuri credibile la greutățile vieții de fiecare zi, la așteptările și nevoile *celor mulți*: șomajul, violența străzii, precaritatea condițiilor de locuit, scăderea puterii de cumpărare, abandonul școlar, degradarea serviciilor medicale etc. (PSD)

Mediul de afaceri din România are nevoie de libertate economică și fiscalitate prietenoasă pentru *întreprinzători* și forță de muncă, pentru angajator și angajați. (PNL)

Cele două serii discursive își manifestă preferința lexicală pentru termeni alternativi, parțial sinonimi, prin care desemnează aproximativ aceleași zone ale realității: „muncitori” vs. „angajați”, „om” vs. „individ”, „clasă salariale” vs. „forță de muncă”, „țăran” vs. „fermier”. Pentru că semnele lingvistice se intersectează constant cu valorile socio-culturale ale utilizatorilor, aceste selecții nu sunt întâmplătoare. Alegerea cuvintelor este, cel mai adesea, alegerea unei conotații ideologice.

Între elementele perechii parțial sinonime „țăran-fermier” există o diferență evidentă de conținut semantic. Dacă țăranul este locuitorul mediului rural care are ca principală îndeletnicire agricultura și creșterea animalelor, ocupații ancestrale pe care le îndeplinește cu mijloace tradiționale, să nu le spunem rudimentare, fermierul este proprietarul sau arendașul unei „gospodării agricole alcătuite dintr-un teren întins și din amenajările, construcțiile, utilajele necesare exploatării terenului respectiv.” (DEX)

Delimitându-și nucleul dur electoral, pe care și-l recrutează majoritar din mediul rural, stânga românească își exprimă atașamentul ideologic pentru categoria țăranilor caracterizată prin paupertate și vulnerabilitate socială:

Cei mai mulți săraci aparțin gospodăriilor de salariați și celor de pensionari, la fel de afectate fiind și gospodăriile al căror cap este șomer, țăran sau lucrător pe cont propriu. (PSD)

Dreapta vorbește despre fermier ca despre un *self made man* al spațiului rural, un țăran care deține cunoștințele superioare de management care îi permit să se convertească în antreprenor agricol:

Agricultura românească este o agricultură de subzistență, unde țăranul român este mai degrabă grădinar decât fermier. (PNL)

Ecartul semantic dintre termenii perechilor „muncitori” vs. „angajați” „clasă salarială” vs. „forță de muncă” este mai subtil, marcând însă angajamentul ideologic diferit al celor două partide. Dacă identitatea socială a muncitorilor este definită prin tipul de activitate prestată, cea a angajaților este definită prin tipul de relație contractuală pe care o semnează. Este firesc, conform ideologiei de stânga, ca muncitorii să posede o conștiință de clasă a celor care primesc un salariu, după cum e normal, în optica de dreapta ca individul să-și închirieze forța de muncă în scopuri productive. Critica marxistă la adresa sistemului capitalist se construia pe metafora alienării conștiinței proletariatului ca urmare a înstrăinării muncii lui în favoarea capitaliștilor.

Și diferența dintre „om” și „individ” este importantă la nivel ideologic. Primul termen desemnează o entitate biologică și socială, definită prin ceea ce aceasta are în comun cu specia, iar cel de-al doilea termen face trimitere la o entitate psihologică și socială autonomă, constituită prin diferențiere de semenii săi.

Libertatea politică își pierde semnificația când *oamenii* se află în condiții de sărăcie și sunt constrânși de dependențe economice negative. (PSD)

Una dintre schimbările majore de paradigmă ale statului liberal, în raport cu statul asistențial-clientelar, va fi aceea privind rolul activ al *individului*, ca actor al politicilor publice. Din obiect pasiv, el va putea, la nivelul său de responsabilitate, să fie generator al acestor tipuri de politici. (PNL)

Aceste sensuri sunt marcate și prin structura sintactică a propozițiilor. În primul paragraf, substantivul „oamenii”, deși subiect gramatical nu este și subiectul logic, el suferind acțiunea verbului. În cel de-al doilea paragraf, substantivul „individului” devine prin anaforă discursivă subiectul celei de-a doua fraze. Dacă „omul” social democrat este cel mai adesea pacientul politicilor publice, „individul” național liberal este un agent al transformărilor sociale.

Ambele lexeme au un corespondent atât în discursul social democrat, cât și în cel național liberal în termenul „cetățean”, un sinonim parțial, al cărui sens de dicționar este de „locuitor al unui stat, care se bucură de drepturi civile și politice și care are anumite obligații față de acel stat.” (DEX) Cetățeanul este creația convenționalului din domeniul social și politic, reprezentând identitatea abstractă, de nivel superior, a individului. Cetățeanul este partenerul de dialog al statului. Cu cetățeanul și nu cu omul sau individul semnează statul contractul social. Cetățeanul este entitatea pe care încearcă să o modeleze fiecare proiect politic de inginerie a spațiului social. Definiția sa diferă în funcție de câte drepturi și câte responsabilități sunt dispuse partidele să-i aloce.

O adevărată bătălie ideologică se duce în jurul proprietății semantice a termenilor revendicați de ambele partide. Oscilarea semantică a unor cuvinte poate fi explicată prin poziționarea ideologică diferită a celor care le utilizează:

Enunțurile se opun prin atitudinea față de cuvinte și nu prin cuvintele însele. [...] Cuvinte extrem de polisemantice precum „putere”, „socialism”, „libertate”, sunt în mod intenționat ambiguizate pentru ca fiecare nișă de public să recepteze accețiunea sa. (Rovența-Frumușani, 2005, p. 142)

Considerăm că aspectul semantic al lexemelor este detectabil doar în context. Principalul instrument al lexicometriei contextului prin care se configurează profilul semantic al unui discurs este studiul coocurențelor. Coocurența este definită ca „traducând o relație semantică ce ține de poziția materială a rețelelor de atragere statistică a formelor corpusului repetate de mai multe ori” sau ca „faptul pur material potrivit căruia semnificații se succedă, fiecare fiind precedat sau încadrat de alții.” (Marga, 2003, p. 233)

Limbajul ideologic este caracterizat de un grad mare de fixitate a limbajului evident și prin preferința pentru unele asocieri de termeni. Relația de coprezență a termenilor afectează conținutul semantic al elementelor generând sensul ideologic al construcției. Acest sens reiese din arheologia contextului lingvistic imediat, prin analiza colocațiilor:

Colocațiile sau combinațiile fixe de două sau mai multe cuvinte pot fi un instrument de definire a unei noi semnificații a unui cuvânt sau de creare de noi conotații. Colocațiile pot fi considerate drept conotații exprimate verbal. (Marga, 2004, p. 68)

Metoda analizei coocurențelor constă în selectarea unor unități lexicale numite „cuvinte pol” și în înregistrarea combinațiilor lexicale de la dreapta și de la stânga acestora: „Numărul de apariții ale unei forme lexicale observate în jurul unui pol se numește cofrecvența observată.” (Marga, 2003, p. 233) Preluând această metodă, am numărat și am comparat vecinătatea lexicală a unor termeni cu un înalt grad de abstractizare prezenți în ambele corpusuri abordate: stat, justiție, libertate, egalitate, piață.

În jurul polului lexical „stat”, am identificat următoarele coocurențe sistematice: „statul liberal” (26), „statul minimal” (20), „stat asistențial-clientelar” (11), „stat de drept” (15) în corpusul reprezentat de programul politic național liberal și „statul social” (10), „instituțiile statului” (11) „autoritatea statului” (9) „stat de drept” (5) în corpusul constituit din platforma politică social democrată.

În limbajul politic, termenii care își conservă neutralitatea semantică sunt însoțiți de adjective care le deviază conținutul și îi înscriu pe orbita ideologică a unui partid sau altul. Ideologia grupează lexicul în două arii semantice binar-opozabile, una pozitivă, alta încărcată negativ. Substantivele sunt însoțite de categoriale explicite. Astfel sensul substantivelor este abolit de către cel al adjectivelor: „forțe democratice”, „forțe conservatoare”, „semnal pozitiv”, „semnal negativ”, „politică responsabilă”, „politică iresponsabilă”.

Stânga și dreapta vin fiecare cu propria viziune de organizare a statului. Determinantele adjectivale „social” și „liberal” atașate grupurilor nominale funcționează ca mărci lingvistice exclusiviste ale afilierii ideologice. Caracterul polemic al discursului politic face ca cele două proiecte de organizare a statului să se definească adversativ. Sensul acestei definiții prin contrast este valorizarea propriei identități ideologice și descalificarea viziunii adverse prin utilizarea calificativelor depreciative, conform unei logici maniheice simplificatoare. Termenii comparației apar astfel ca ireconciliabili:

Ne aflăm, astăzi, în fața unei alegeri fundamentale: fie menținem statul asistențial și clientelar, fie reconstruim statul din temelii, pe principiile statului liberal. (PNL)

Caracterul reglementator și intervenționist al ideologiei social democratice este vizibil la nivel lexical prin privilegierea unor sintagme ca „autoritatea statului” sau „instituțiile statului” cu o frecvență relativ crescută comparativ cu discursul liberal. Preferința pentru definirea statului prin instituțiile și aparatul său birocratic contrastează cu viziunea contractualistă și minimalistă a statului liberal care se mulțumește să asigure cadrul în care funcționează libertățile individuale.

Lexemul „responsabilitate” face parte din vocabularul ambelor partide politice, însă fiecare dintre ele îl adaptează instrumentarului său ideologic prin asociere sintagmatică. În cazul discursului liberal, din cele (19) ocurențe, în (7) dintre ele lexemul este acompaniat de substantivele „individuală” sau „personală” și în cazul a (2) această asociere este contextuală:

România trebuie să intre într-o nouă etapă a libertății economice în care rolul social al statului să fie împletit cu *responsabilitatea individuală*. (asociere prin proximitate)

Una dintre schimbările majore de paradigmă ale statului liberal, în raport cu statul asistențial-clientelar, va fi aceea privind rolul activ *al individului*, ca actor al politicilor publice. Din obiect pasiv, el va putea, la nivelul său de *responsabilitate*, să fie generator al acestor tipuri de politici. (asociere la distanță)

În cazul discursului socialist, majoritatea coocurențelor asociază responsabilitatea statului (9) sau colectivității (3) și doar în alte (3) cazuri individului:

Responsabilitatea pentru crearea cadrului favorabil funcționării și gestionării capitalului social revine *statului*.

PSD susține asumarea *responsabilității de către comunitate* și generațiile active pentru îmbunătățirea condițiilor de viață a vârstnicilor și pentru promovarea

unor măsuri complexe de protecție a acestei categorii sociale, a cărei unică sursă de existență este pensia.

Un proces de polarizare semantică, vizibil prin analiza coocurențelor, afectează și lexemul „economie”. Cea mai frecventă combinație înregistrată este „economie de piață” cu (21) de prezențe în discursul liberal și (9) în discursul social democrat. Aflată sub patentul doctrinar al liberalismului care se consideră promotorul și garantul „economiei de piață”, bazate pe legea cererii și ofertei, sintagma s-a consacrat și a forțat intrarea în limbajul curent, demonstrându-și statutul hegemonic. Această sintagmă este adoptată și în programul social democrat, însă cu nuanțele de rigoare. Atunci când o utilizează, discursul de stânga o cosmetizează ideologic prin atașarea unor mărci lexicale suplimentare, determinanți adjectivali „edulcoranți”, prin care conținutul se resemantizează: „economia modernă de piață” (3), „economia socială de piață”(6):

Suntem pentru consolidarea economiei sociale de piață, respingem însă societatea de piață. Aceasta înseamnă că, în egală măsură, suntem preocupați ca economia să funcționeze pe criterii de eficiență și profit, iar, în același timp, mecanisme sociale și politice să asigure diminuarea inechităților sociale pe care le generează piața. (PSD)

Pentru a ușura procesul de naturalizare ideologică a conceptului, discursul social democrat introduce o distincție suplimentară între „economia socială de piață” și „societatea de piață”. Societății de piață dezumanizante și alienante, care a fost de-a lungul timpului obiectul criticilor intelectualilor marxiști sau neomarxiști, îi corespunde alternativa „unei societăți ecologice și umane”. Prin contaminare semantică, economia socială de piață apare înnobilită cu sensurile unui umanism plenar.

De cele mai multe ori, discursul stângii uzează de soluția neutralizării sintagmei prin ruperea ei, substantivul „economia” nemaifiind însoțit de satelitul său lexical „de piață” a cărui coloratură ideologică este prea marcată. Alteori, recurge la soluția impunerii unor noi sintagme: „economia reală”, sugerând subtextual că varianta liberală este factice.

Sintagmele „reducerea costului muncii” (PNL) / „costuri sociale reduse” (PSD) sunt construcții metaforice care funcționează prin permutarea unor calități dintr-un plan al realității într-altul. Ele fac vizibile diferențele de abordare ale politicilor economice și sociale ale celor două partide: dacă liberalii promit clasei patronale „ieftinirea” muncii (impozite mai mici), socialiștii sunt preocupați de temperarea „inflației” costurilor sociale (ținerea în frâu a șomajului).

Statul liberal asumă reducerea, în continuare, a nivelului general al impozitelor, îndeosebi pentru reducerea costului muncii. (PNL)

În întregul proces de schimbare a sistemului economic ne preocupă alegerea acelor strategii care îmbină performanța economică, profitul, cu costurile sociale cât mai reduse. (PSD)

Imaginând societatea ca pe un pacient suferind, socialiștii își reafirmă misiunea istorică de limitare a pagubelor sociale. Pe de altă parte, utilizarea banilor ca metaforă a economisirii muncii este caracteristică pentru valorile sociale ale liberalismului fondat pe etica protestantă a muncii.

Lexemele „distribuire” (PNL) și „redistribuire” (PSD) își precizează semnificația ideologică prin vecinătatea semantică de pe axa sintagmatică: „distribuire a efectelor” (PNL) vs. „redistribuire verticală.” (PSD)

Guvernarea trebuie înțeleasă ca un management al riscului. Aceasta presupune o evaluare cât mai amplă a posibilelor riscuri, anticiparea și preîntâmpinarea lor, minimizarea riscurilor, atunci când ele nu pot fi evitate, precum și distribuirea cât mai echitabilă între partenerii sociali a efectelor, în cazul producerii riscului. (PNL)

Valorizarea muncii, măsuri active de protecție, un accent mai hotărât pe redistribuirea verticală dinspre cei cu venituri mai mari spre cei săraci – sunt doar câteva dintre măsurile ce pot conduce la flexibilitate crescută a sistemului și la o focalizare mai bună a prestațiilor spre grupurile țintă. (PSD)

O primă diferență de sens este semnalată prin chiar forma lexicală a nucleului coocurențial. Derivarea cu prefix iterativ *re-*, care arată repetiția, reluarea unui proces întrerupt, conduce la sensul de organizare pe principii noi, mai echitabile a unei structuri sociale profund polarizate. Se subînțelege că această funcție de reordonare a corpului social revine unui centru vizionar. Contextul imediat al frazelor adaugă conținutului semantic al expresiei ocolite „distribuire a efectelor” sema + *costuri*. Sintagma „redistribuire verticală” include sema + *beneficii*. Cele două coocurențe antrenează viziuni diferite despre lumea socială. Viziunea liberală este construită pe imaginea unei societăți a competitorilor loiali, organizată orizontal, în care riscurile și responsabilitățile sunt distribuite echitabil. Viziunea socialistă este fondată pe metafora spațială verticală sus/jos a unei societăți a claselor, a bogaților și săracilor, în care statul este dator să intervină constant cu „ajustări structurale”, luând de la bogați și „redistribuind vertical” către săraci, pentru a restabili „justiția socială”.

Și lexemul „justiție” are un comportament semantic diferit în cele două serii discursive, găsindu-se în centrul unui conflict ideologic. Eliminând din totalul rezultatelor segmentele repetate fără relevanță (nume de instituții) și analizând coocurențele sale, am constatat preferința ideologiei de stânga pentru asocierile „justiție socială” (2) și „justiție și solidaritate socială” (2):

Societatea pentru care milităm este una a libertății cetățenilor, a justiției și solidarității sociale, a egalității șanselor de acces, a democrației și pluralismului, a conviețuirii în diversitate și înțelegere. (PSD)

Discursul de stânga exportă justiția din domeniul dreptului în arena publică structurată vertical, acolo unde se îmbogățește cu semnificația revanșei sociale a claselor oprimate. Un termen poate fi integrat într-o constelație semantică ce reunește elemente conceptuale diferite asociate pe baza unor reguli de coerență. Prin contiguitate sintactică se pot stabili o serie de echivalențe semantice, așa cum se întâmplă în enumerarea cuprinsă în extrasul de mai sus, unde „justiția” intră în relație de sinonimie parțială cu termenii vecini: „libertate”, „solidaritate”, „egalitate”. Informația semantică implicită purtată de sintagma „justiție și solidaritate socială” este că în societate există nedreptate și lipsă de solidaritate pe care Partidul Social Democrat se angajează să le înlăture.

Discursul liberal, pe de altă parte, nu apelează la vreun modificator colocativ constant al sensului termenului justiție. Din (48) de ocurențe verbale, majoritatea (31) sunt apariții solitare, fără determinanți adjectivali sau nominali, singurele coocurențe relevante semantic fiind „actul de justiție” (7), „încrederea în justiție” (5). Lipsa determinanților adjectivali cu funcție axiologică poate fi interpretată ca un simptom al obiectivității enunțării. În viziunea liberală, doar o justiție funcțională în care cetățenii pot avea încredere garantează funcționarea statului și sănătatea corpului social.

Orice democrație caută în justiție legitimitatea supremă a autorității statului! (PNL)

Caracterul impersonal, de aforism cu valabilitate universală, al afirmației de mai sus poate fi un semn al vidului referențial care ar trebui să pună în gardă un cititor critic.

Lexemul „reformă” este reprezentat atât în discursul social democrat cu (15) apariții cât și în cel național liberal, cu (51) de apariții. Reforma este expresia voinței de a restructura din temelii realitatea, de a-i da o altă formă: „reforma profundă”, „reformă de ansamblu”, „reformarea din temelii”, „reforma consecventă.” Fiecare din cele două partide pretinde exclusivitatea procesului de metamorfozare a statului după propria rețetă, exprimându-și polemic neîncrederea în onestitatea sau valabilitatea soluției adverse :

În acest context, noțiuni precum „reforma statului” sau „modernizarea statului”, reprezintă teme false, lansate în scop propagandistic de actuala guvernare, pentru a acoperi perfecționarea statului clientelar. România nu are nevoie de o reformă a statului în sensul înțeles de partidele care au creat statul asistențial și clientelar, ci de o transformare a statului român în stat liberal! (PNL)

Reformele nu trebuie văzute ca un scop în sine, ele fiind doar mijlocul prin care se îndeplinesc aspirațiile legitime pentru o viață decentă. În caz contrar, reforma se face împotriva cetățenilor și nu în beneficiul acestora. (PSD)

Sensul termenului „reformă” este în miezul disputei ideologice a celor două partide. În primul paragraf, ghilimelele sunt mărci suprasedimentale ale dubiului și ironiei prin care suntem invitați să citim pe dos conținutul celor exprimate. Se insinuează aluzia că pentru adversarul politic „reforma statului” e o expresie pretențioasă care acoperă intenția de „perfecționare a statului clientelar”. Evident că reforma Noastră este mai bună decât reforma Lor, pentru că ea opune statului asistențial și clientelar perfecționat de adversarii politici, statul liberal, construit pe principiile sănătoase ale economiei de piață.

Sensul subsecvent al celui de-al doilea paragraf este că rivalii politici dau dovadă de obtuzitate, fetișizând procesul de reformă din care fac un scop în sine, o armă de pauperizare a maselor. Refuzând să încremenească în proiectul „reformei de dragul reformei”, PSD este dispus la compromis social, reafirmându-și angajamentul paternalist de a proteja aspirațiile legitime ale oamenilor pentru o viață mai bună. Și în limbajul comun al omului sceptic, învățat să citească printre rânduri limbajul dublu al politicienilor, termenul „reformă” posedă cele două sensuri de mai sus, fiind interpretat ca un eufemism pentru reducerile de personal sau pentru împărțirea sferelor de influență a unor sectoare ale economiei.

Reforma este un cuvânt de ordine în discursul ambelor partide și este prezentat ca un panaceu pentru toate bolile societății. Procesul descris are un caracter radical, urgent, imperativ ca destinul și totuși misterios. Deși toate partidele par convinse de necesitatea ei, nici unul nu oferă detalii despre cum reforma va fi pusă în practică. Remarcăm frecvența asocierii substantivului „reformă” cu verbul impersonal „trebuie”:

Sistemul de pensii *trebuie reformat* din temelii. (PNL)

Reforma trebuie să asigure restaurarea echilibrului și controlului reciproc al puterilor în stat. (PNL)

Reformarea economiei este pentru noi cel mai important proces al tranziției și al schimbării de sistem care *trebuie* dus până la capăt. (PSD)

Analiza coocurențelor indică un tratament semantic diferit și în cazul termenului „egalitate”. Cea mai frecventă coocurență atât în discursul social democrat cât și în cel liberal este „egalitate de șanse” cu (3), respectiv (5) prezențe. Precizăm că în discursul de stânga această sintagmă vizează majoritar egalitatea de acces la serviciile publice și protecția socială. În discursul de dreapta, în (4) cazuri din (5), contextul imediat al sintagmei „egalitate de șanse” este unul economic:

Încurajăm așezarea statului și a celorlalți participanți la mecanismul economic pe poziții de egalitate. (PNL)

Remarcăm în discursul de stânga intenția programatică de a renunța la termenul socotit perimat, „egalitate”, în schimbul altuia mai onorabil ideologic, „echitate”:

Stimularea protecției sociale active va fi fondată pe binomul *echitate*-inserție socială și profesională în detrimentul celui de *egalitate*-plăți compensatorii, dovedit falimentar. (PSD)

Comportamentul semantic diferit al acestui lexem este important, deoarece la baza distincției între ideologia de dreapta și de stânga stă, potrivit opiniei lui Norberto Bobbio (1996, p. 12), tocmai maniera diferită de a defini egalitatea și inegalitatea. Criteriile care alimentează distincția dintre stânga și dreapta sunt recrutate de pe axele egalitate-inegalitate și libertate-autoritate.

Egalitatea poate fi definită diferit în funcție de integrarea sa într-un cuplu antonimic alături de diferență sau inegalitate. Bobbio afirmă că doar în teoriile dogmatice utopice egalitatea înseamnă egalitate pentru toți în orice. Cu acest sens, egalitatea este imposibilă și absurdă, ea devenind o fantasmă totalitară.

În timp ce inegalitatea poate fi considerată ca antonimul egalității pragmatice, diferența poate fi considerată opusul egalității rigide și totalitare. Spațiul occidental interpretează diferența ca o calitate pozitivă, care trebuie încurajată și protejată. Ea implică libertatea fiecărui individ de a-și dezvolta natura particulară. Bobbio subliniază că esența mișcării feministe nu este diferența ci, în acest caz particular, vorbim de un exemplu clasic de luptă pentru egalitate. Societatea a recunoscut că nu există nici o diferență între bărbați și femei în domeniul vieții publice care să justifice descalificarea lor de la dreptul de a vota. Doar cu acest sens, egalitatea face diversitatea posibilă. În totalitarisme, egalitatea e nivelatoare a diversității.¹ Bobbio consideră că stânga tinde spre egalitate, iar dreapta spre inegalitate. În ideologia de stânga oamenii sunt egali iar sursa inegalităților este societatea. Din contră, ideologia de dreapta consideră că inegalitatea dintre oameni este inevitabilă, iar societatea este scena pe care indivizii își pot afirma diferența.

Cuvinte abstracte sau cu o plurivocitate semantică majoră ca „libertate” sunt fixate referențial în context prin ocurențe cu încărcătură ideologică.

Pentru doctrina liberală libertatea de exprimare, de întrunire, de circulație sunt subordonate semantic libertății de a deține. Punând semnul egalității între libertatea de a deține și reușita socială, liberalismul exonerează societatea de responsabilitatea nereușitei personale, învățându-ne că cea mai mare libertate a persoanei e aceea de a acumula capital. Libertatea individuală (13) este înțeleasă de

¹Allan Cameron, „Introduction”, în Norberto Bobbio, 1996, p. xiv.

liberali ca libertate antreprenorială sau contractuală (3), libertate a inițiativei private (2), a pieței de capital (2), a fixării prețurilor (1), a pieței muncii (5), a circulației mărfurilor (2), iar de socialiști ca libertate de opinie, de conștiință, de expresie. (5)

Deși începută acum două decenii, ofensiva pentru proprietate și libertate economică nu s-a încheiat. (PNL)

PSD susține libertatea de conștiință și de manifestare religioasă. (PSD)

Libertatea, în concepția lui Bobbio, este un bun personal ce constă în abilitatea fiecăruia de a-și afirma individualitatea și autonomia, pe când egalitatea este un bun social. Stânga este asociată cu drepturile sociale iar dreapta privilegiază drepturile individuale. În ciuda diferențelor doctrinare, în mod paradoxal, dreapta și stânga se acuză reciproc cam de același lucru, de distrugerea fundamentelor coeziunii sociale: dreapta, cultivând individualismul, erodează statul organic, iar stânga, promovând etatismul, este acuzată că subminează valorile tradiționale care constituie liantul social.

În obsesia de a reconfigura moral și pragmatic societatea, atât stânga cât și dreapta au generat de-a lungul timpului proiecte de filozofie politică cu un caracter vădit utopic. Una dintre intențiile utopiei, niciodată realizată, este aceea de uniformizare a lumii. Ceea ce-i irită pe realizatorii de utopii e tocmai diversitatea lumii fenomenale, căci printr-o anomalie inexplicabilă gândirea capătă tendința de a ajunge să funcționeze în mod autist, împotriva viului. Gândirea are o antipatie îndreptată contra vieții, care prin comparație cu formele riguros cerebralizate pare absurdă, nestăpânită, imposibil de redus într-o schemă logică. În centrul acestor proiecte utopice erau aproape de fiecare dată conceptele de egalitate și libertate, interpretate radical:

Egalitatea absolută este un ideal clar totalitar, tot așa cum libertatea absolută este un ideal anarhic. Adeseori poți judeca mai bine valoarea unor principii după cântărirea viciilor lor constitutive. Viciul constitutiv al egalității este omogenitatea masificată, adică, din punct de vedere politic, temeiul de posibilitate al unei societăți totalitare. Viciul constitutiv al libertății este anarhismul sectar, adică, din punct de vedere politic, temeiul de posibilitate al unei societăți strict compartimentate, fără bine public comun.

(Patapievici, 2001, p. 297)

Așa cum am putut constata, oprindu-ne asupra nivelului lexical-semantic, marea majoritate a trăsăturilor limbii au o componentă evaluativă și ideologică implicită. Apartenența la ideologia de dreapta sau de stânga înseamnă, pe lângă împărtășirea unei viziuni despre societate, vehicularea unui discurs public distinct, caracterizat de un inventar de trăsături relativ stabile.

Bibliografie:

- Agabrian, Mircea, 2006, *Analiza de conținut*, Iași, Polirom.
- Bobbio, Norberto, 1996, *Left and Right. The Significance of a Political Distinction*, The University of Chicago Press.
- Van Dijk, Teun A., 1997, "Reconnecting the science of language to discourse: Large Corpus Linguistics", în Van Dijk, Teun A. *Discourse as structure and process. Discourse studies: A multidisciplinary introduction*, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi.
- Van Dijk, Teun A., 1997, "What is Political Discourse Analysis?", în Blommaert, Jan & Bulcaen, Chris (Eds.), *Political linguistics*, Amsterdam, Benjamins.
- Marga, Delia, 2003, *Introducere în analiza discursului. Cu referire la istoria și sfera publică*, Cluj-Napoca, Editura fundației pentru studii europene.
- Marga, Delia, 2004, *Repere în analiza discursului politic*, Cluj-Napoca, Editura fundației pentru studii europene.
- Patapievi, Horia-Roman, 2001, *Omul recent*, București, Humanitas.
- Roventă-Frumușani, Daniela, 2005, *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, București, Tritonic.

Corpus:

- Programul Partidului Social Democrat, accesat la 11.10.2013, disponibil la https://www.google.ro/?gws_rd=cr,ssl&ei=oCVuVOeOD5TjaszwdgP#q=PARTIDUL+SOCIAL+DEMOCRAT+program+politic.
- Programul Partidului Național Liberal, accesat la 11. 10. 2013, disponibil la <http://www.pnl.ro/pagina/statul-liberal-a-doua-modernizare-a-romaniei>.